

Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi

Journal of Academic Language and Literature

(Cilt/Volume: 7, Sayı/Issue: 1, Nisan/April 2023)

Nesime CEYHAN AKÇA

Doç. Dr., Çankırı Karatekin
Üniversitesi
nesimeceyhan@hotmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-5880-1386>

Homeros'un Gölgesinde Gelibolu'ya Sefer: Patrick Shaw-Stewart

*A Campaign to Gallipoli in the Shadow of Homeros:
Patrick Shaw-Stewart*

Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi/Received: 14.03.2023

Kabul Tarihi/Accepted: 23.04.2023

Yayın Tarihi/Published: 30.04.2023

Atıf/Citation

Ceyhan Akça, N. (2023). Homeros'un gölgesinde Gelibolu'ya sefer: Patrick Shaw-Stewart. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 7(1), 459-477. <https://doi.org/10.34083/akaded.1265246>

Ceyhan Akça, N. (2023). A campaign to Gallipoli in the shadow of Homeros: Patrick Shaw-Stewart. *Journal of Academic Language and Literature*, 7(1), 459-477. <https://doi.org/10.34083/akaded.1265246>

Bu makale iThenticate programıyla taranmıştır.
This article was checked by iThenticate.

Öz

Çalışmanın amacı, İngiliz askeri Patrick Shaw-Stewart'ın Gelibolu muharebesi esnasında yazdığı şiir ve mektuplarından hareketle kendisi ve yakın arkadaşlarının (Rupert Brooke, Denis Browne, Bernard Freyber, Frederick Kelly) ruhsal durumu, İliada destanının etkisiyle savaşta neyi hedefledikleri ve Türk askeri hakkındaki düşüncelerini Nitel Araştırma Tekniklerinden 'Doküman/Metin İçerik Analizi' metodunu kullanarak ortaya koymaktır. Türk harp edebiyatı çalışmalarında yaşadığımız savaşların bize bakan cephesi ilgi görmüşken bizimle savaşmaya gelen askerlerin ürettiği edebi ürünler ihmal edilmiştir. Karşı tarafın savaşları nasıl gördüğü, geldikleri coğrafyada neler yaşayıp ne hissettikleri, yaşadıkları sonlar da bizi ilgilendirmektedir. Shaw-Stewart, Britanya'da 'savaş şairi' olarak anılır, ancak şairin Gelibolu muharebesiyle ilgili tek şiiri bulunmaktadır. Orijinal metinde şiirin başlığı olmamasına rağmen bazı kaynaklarda 'Bu sabah bir adam gördüm' veya 'Siperdeki Aşil' başlığıyla okuyuculara sunulur. Shaw-Stewart ve arkadaşlarının zihinlerinde İliada Destanından parçalar olduğu hâlde heyecanla başladıkları yolculuk, umduklarından zor, keder yüklü ve uzun bir sefer olur. Shaw-Stewart'ın yolculukla ilgili umudunun azaldığı ve kendisini sorguladığı bir anda Gökçeada'da yazdığı şiiri, Gelibolu Savaşlarını temsil eden en önemli şiirlerden biri haline gelir. Shaw-Stewart'ın yazdığı şiir ve mektuplar iyi yetişmiş İngiliz gençlerinin Gelibolu'ya mitolojik hikâyeleri yeniden yaşamak ve İstanbul'u Türklerden almak üzere maceracı bir ruhla geldiklerini gösterir. Bu beklentileri gerçekleşmez ve sağ kalanlar umulandan çok büyük kayıplarla Avrupa'daki diğer cephelere dağılırlar.

Anahtar Kelimeler: Birinci Dünya Savaşı, Britanya, Gelibolu, Şiir, Harp Edebiyatı

Abstract

Aim of this study is to reveal the inward state of Patrick Shaw-Stewart and his close friends (Rupert Brooke, Denis Browne, Bernard Freyber, Frederick Kelly), what they targeted at the war with the influence of the Iliad epic, their thoughts on Turkish soldiers in the light of his poem and letters written during the Gallipoli campaign via using the 'Document/Text Content Analysis' method, one of the Qualitative Research Techniques. In the studies of Turkish war literature, the literary works produced by foreign soldiers have been neglected although the aspect of the wars that Turkey has experienced has drawn great attention. Whereas, the issues such as how the opposite perceives these wars, what they experience and feel in the geography they come from, and the ends they have faced are of interest to us. In British literature, Shaw-Stewart is referred to as a 'poet of war' although he has only one poem about the Gallipoli campaign. There is no title of the poem in the original text but it is presented to readers with titles as 'I saw a man this morning' or 'Achilles in the Trench' in some sources. The voyage that Shaw-Stewart and his friends embark on excitedly turns out to be more difficult, sorrowful and longer than they expected though they have pieces of the Iliad epic in their minds. The poem that Shaw-Stewart wrote in Imbros at a time when his hopes for the journey diminished and he questioned himself becomes one of the most important poems representing the Gallipoli campaign. As understood from the poem and

letters written by Shaw-Stewart during the Gallipoli battle, the well-educated British youth came to Gallipoli with an adventurous spirit to relive the mythological stories and to conquer Istanbul from the Turks. Their expectations did not become reality and the survivors were transferred to other fronts in Europe with greater losses than expected.

Keywords: First World War, Britain, Gallipoli, Poem, War Literature

Giriş

Savaşlar ve edebiyata yansımaları incelendiğinde en fazla edebî ürünün şiir türünde verildiği bir vakiadır. Bunda şiirin kolay üretilebilen ve içerisinde bulunulan durumun duygu yoğunluğunu en pratik şekilde aktarabilen bir tür olmasının etkisi büyüktür. Kâğıdın kalemin olmadığı ortamlarda dahi şiir, akılda kalma, ezberlenme avantajıyla diğer türlere göre daha öne çıkar. Tüm edebî türlerden önce elbette şiir vardı. Harp edebiyatı söz konusu edildiğinde şiirden sonra hikâye, ondan sonra ise roman türlerinden eser beklememiz gerekir. Bu arada günlük ve mektupların da şiir kadar önemli ve işlevsel olduğunu belirtmeliyiz.

Türk harp edebiyatı temelli küçük bir literatür taraması Türk-Rus, Türk-Yunan Savaşlarından bu yana şiirin cephelerden kahramanlık manzaralarını aktarmada önemli bir işlevi olduğunu gösterir; ayrıca halka yurt ve millet sevgisi, kahramanlık hisleri empoze ederek onlarda gönüllü askere gitme iştihakı oluşturmak da şiirin işlevlerinden biri gibidir. Türk tarihinin en uzun harpler dönemi olarak kabul edebileceğimiz 1911-1922 yılları, Türk harp edebiyatı hakkında tespitlerde bulunmak üzere önemli bir zaman dilimi sayılır. Trablusgarp Savaşı (1911), Balkan Savaşları (1912-1913), Birinci Dünya Savaşı (1914-1918) ve Millî Mücadele (1919-1922) yıllarını içine alan dönemin -harplerle eş zamanlı olarak- edebî eserler bakımından en üretken dönemi Çanakkale Savaşlarının gerçekleştiği döneme denk düşer. Bunun en önemli sebebi olarak, en fazla can kaybının burada verilmesinden öte savaşın hayati bir zaferle neticelenmesi gösterilebilir. Çanakkale Savaşları, Türk tarihi için bir yeniden doğuşu ve '*biz başarabiliriz, biz vatani muhafaza edebiliriz*' düşüncesini ortaya çıkarmıştır. Bu sürecin edebî eserle desteklenmesinde elbette devletin propaganda araçlarının ve uygulamalarının etkisi de vardır. Meseleyi bir diğer taraftan okuduğumuzda, Çanakkale Savaşları ile yakın zamanda kaydedilen Sarıkamış felaketinin görünürlüğünün düşük oluşunda da hezimet yanında devletin sansür mekanizmalarının etkili olduğu düşünülebilir. Devletler elbette zaferlerinden söz etmeyi severler. Çanakkale Savaşlarının Türk edebiyatındaki yansımaları konusunda detaylı bilgiyi Çakır (2004), Köroğlu (2004), Ceyhan (2007), Anar (2007), Ülgen (2013), Ercilasun (2014) ve Demiryürek (2017)'in eserlerinde bulabilirsiniz.

Türk harp edebiyatı ile ilgili çalışmaların tamamına yakınının bizim tarafımızla ilgili olduğunu, düşman olarak karşımıza çıkan, bizimle vuruşan muhataplarımızın ürettikleri eserlere ilgimizin ve merakımızın büyük ölçüde kapalı olduğunu söyleyebiliriz. Oysa örneğin yedi düvelin toplanıp karşımıza dikildiği Çanakkale Cephesinde muhataplarımızın gelme amaçları ve şekillerinden, yarattıkları yıkıma, sonuç sebebiyle yaşadıkları hayal kırıklıklarına, zaman zaman hissettikleri pişmanlıklara, yurdumuzdan ayrılırken ve ayrıldıktan sonra bizimle ilgili kaleme aldıkları metinlere gözlerimizi kapamamızın doğru olmadığını, ‘savaştık’ eyleminin karşılıklılık içerdiğini ve diğer metinlerin de aslında bizi anlattığını görmeliyiz. Gelibolu muharebesine katılan İngiliz ve müttefik ordusu askerlerinin yazdığı şiir, mektup, günlük ve diğer edebi eserleri inceleyen Türk araştırmacıların çalışmalarından bazıları şunlardır: Güllübağ (2015, 2016), Çelikel (2017), Ulu & Cakir (2018), Hibbitt & Ulu (2021), Ceyhan Akça (2022), Çiçek (2022).

Bu çalışma, Çanakkale Savaşlarında düşman safında yer almış genç bir İngiliz şairin Gelibolu’ya gelişi, harbe katılması, en yakın arkadaşlarının bazılarını kaybedip şans eseri sağ kalarak Gelibolu’dan ayrılışı etrafında yazdığı şiir ve mektupları aracılığıyla karşı tarafı anlama çabasıdır. Bu çaba, Savaşın mağdur muhatabı Türklerin ne ile karşı karşıya olduklarını da ortaya çıkaracaktır. Çalışma sırasında Nitel Araştırma Tekniklerinden ‘Doküman/Metin İçerik Analizi’ metodu kullanılmış, Gelibolu muharebesine katılan İngiliz şair Patrick Shaw-Stewart’ın savaşa geliş amacı, Gelibolu’daki duygu durumu, Türklere bakış açısı yazdıklarından hareketle analiz edilmeye çalışılmıştır.

İngilizler ve Müttefikleri İçin Çanakkale Cephesinin Anlamı

Birinci Dünya Savaşı esnasında Çanakkale Cephesinin açılması, başlangıçta çok da arzu edilen bir düşünce değildi. Birinci Dünya Savaşı esnasında

“Çanakkale’ye bir sefer düzenlenmesi fikri ilk defa İngiliz Deniz Bakanı Sir Winston Churchill tarafından dile getirilmiştir. Çanakkale bölgesi, her iki tarafın da kesin bir sonuç alamadığı Batı Cephesinden farklı olarak, İtilaf Devletleri için hassas bir nokta olma özelliği taşımaktadır. Osmanlı Devleti’nin Sarıkamış Harekâtıyla Ruslar üzerinde Kafkaslarda baskı kurması sonucu Rusya, Osmanlı Devleti’nin dikkatlerini bölgeden uzağa çekmek amacıyla İngilizlerden bir gösteri yapmasını istemiş, İtilaf Devletleri’nin harekete geçmesine neden olmuştur. Başarılı bir Çanakkale Seferi ile boğazlar açılacak, Rusya’ya silah götürülerek oradan dönüşte Avrupa’ya buğday getirilecek, bu arada İstanbul’un işgal edilmesi ile siyasi bir başarı sağlanacak ve bunun sonucu olarak da Yunanistan ve Bulgaristan İtilaf Devletleri tarafına çekilecektir.” (Koç, 2005, s. ii).

Bu niyet yüzde yüz kazanılacağı düşünülen bir cephenin açılması niyetidir; ancak süreç, beklenen neticeyi vermez.

18 Mart 1915'te Deniz Seferinde ummadıkları bir şekilde başarısız olan ve ağır kayıplar veren İngilizler, bir müddet deniz harekâtına devam eder. Karadan saldırı olmadan Çanakkale'yi geçemeyeceklerini anlamaları üzerine kara savaşlarının başlaması, iki tarafın da kaybının artması ve savaşın uzaması dışında sonucu değiştirmez. Çanakkale geçilemez ve düşman orduları Çanakkale'den çekilirler.

Batılı devletler için Çanakkale Savaşı'nın tarihî ve kültürel çağrışımları, 1915-1916 savaşlarıyla sınırlı değildir. Homeros'un destanlarında anlatılan Truva Savaşı, 20. Yüzyılın Çanakkale önlerine yığılmış Batılı savaşçıları için bir ilham kaynağı ve gerçek bir yol göstericidir. 18 Mart 1915'te Türk saflarına yapılan ilk atışın Agememnon zırhlısından gerçekleşmesi bile tek başına harekâtın şuurulu bir kültürel birikim itkisiyle gerçekleştiğini göstermektedir. Agememnon, Homeros'un *İliada* Destanı'nda Truva (Troia)'ya saldırıp onu ele geçiren Yunan kralının adıdır. Reyhan Körpe'nin *Aynı Coğrafya'da İki Savaş: Troia ve Çanakkale Savaşlarının Karşılaştırılması* adlı makalesi, Çanakkale'de gerçekleşen bu son savaşın mitolojide anlatılan öncüllerinden ilhamla idare edildiğini ispatlar niteliktedir. Körpe (2015, s. 140-141), bu iki savaş arasında edebî ve tarihsel olarak ilişki kurulduğunun müttefik askerlerin günlüklerinden izlenebileceğini, özellikle iyi eğitim görmüş klasik edebiyata vakıf subaylar arasında yapılan mektuplaşmalarda Homeros'un pasajlarına sıklıkla yer verildiğini belirtir. Müttefiklerin kendilerini Tuva'yı kuşatmaya gelen Akhalarla, Türkleri ise Truvalılarla özdeşleştirdiklerini söyler. Patrick Shaw-Stewart da bahsi geçen eğitilmiş, eli kalem tutan İngiliz askerlerinden biridir.

Patrick Shaw-Stewart'ın Hayatı ve Çanakkale Cephesine Gelişi

17 Ağustos 1888'de Galler'de İskoç kökenli bir ailenin (Tümgeneral John Heron Maxwell Shaw-Stewart ve Mary Catherine Bedingfeld) çocuğu olarak dünyaya gelen Patrick Shaw-Stewart (Knox, 1920, s. 8), Eton ve Balliol College (Oxford Üniversitesi)'de eğitim almış entelektüel bir gençtir. Hem Eton (1901-1906) ve hem de Balliol College-Oxford'da (1907-1910) burslu olarak okuyan Patrick Shaw-Stewart, eğitim kurumlarının verdiği akademik ödüllerin hepsini adeta silip süpürür: Eton'da öğrenci iken Reynolds ve Newcastle bursları ile Balliol College-Oxford'da ise İrlanda, Craven, Hertford ve Eldon Law burslarını alır (Balliol College Archives & Manuscripts, 2014). Zor bir sınav sonucu çok az kişinin kabul edildiği All Souls College'da eğitime başlayan Patrick Shaw-Stewart kısa bir süre sonra okulu bırakarak Barings Bank (Baring Brothers)'ta işe başlar. Bankada gösterdiği başarı sonrası henüz 25 yaşında iken bankanın tarihindeki en genç idareci (genel müdür) pozisyonuna yükselir (Knox, 1920, s. 3).

Olağanüstü bir yorumlama yeteneğine sahip olan Patrick Shaw-Stewart iki farklı Shakespeare Topluluğu'nun üyesi olması yanında Kolej Münazara Topluluğu'nun da önemli sözcülerinden birisidir. Aslında alçak bir ses tonu fakat sert ifade tarzı nedeniyle geniş kitlelere hitap edecek bir yapıda olmamasına rağmen Patrick Shaw-Stewart'ın; Yunanca ve Latinceye hâkimiyeti ile Yunan tarihi hakkında sahip olduğu entelektüel birikimi sayesinde Kolej Münazara Topluluğu'nun önemli sözcülerinden biri olduğunu şu ifadelerden anlayabiliriz:

“Yunancaya karşı Latinceyi savunan bir konuşmanın sonunda, İliada'dan Helen'in Hektor için ağıt yaktığı pasajı hangi dokunaklılıkla bitirdiğini hala hatırlıyorum.” (Knox, 1920: s. 31-32).

Birinci Dünya Savaşı başlamadan önce Patrick Shaw-Stewart ABD'de çalışmaktadır. Ülkesine döner dönmez hemen askere katılır (History Points, t.y.). Eylül 1914'te asteğmen rütbesiyle Kraliyet Donanması Gönüllü İhtiyat Teşkilatı'nda (Royal Naval Volunteer Reserve) göreve başlayan Patrick Shaw-Stewart iki ay sonra Hood Taburuna geçiş yapar.

Patrick Shaw-Stewart beraberinde savaş şairi Rupert Brooke, müzisyen Denis Browne, İngiliz Kahramanlık madalyası sahibi Bernard Freyber ve Olimpiyat Oyunları sporcusu Frederick Kelly (History Points, t.y.) olmak üzere İngiliz Donanmasına ait *Grantully Castle* gemisine binerek 22 Şubat 1915'te Akdeniz'e doğru yelken açarlar. Yanına rehber kitap olarak *Heredot Tarihini* almayı ihmal etmez (Balliol College Archives & Manuscripts, 2014). Gemide Rupert Brooke ve Denis Browne ile aynı kamarada kalan Patrick, arkadaşlarıyla birlikte kendilerini yeni asrın Haçlıları olarak görmektedir. Rupert Brooke'un mektuplarındaki 15 gün içerisinde İstanbul'u alacaklarına, Ayasofya'daki ayine katılacaklarına, hatta Ayasofya'daki mozaik ve halıları yağma edeceklerine dair arzulu cümleler (Güllübağ, 2016, s. 57-58), bu genç İngiliz entelektüellerinin savaşa gelme amaçlarını da ortaya koyar. Yolculuk, bu üç adam için yıllar önce okulun tozlu sıralarında otururken öğrendikleri klasik döneme yapılan bir yolculuk gibidir. 18 Mart deniz harekâtından bir hafta önce 11 Mart'ta Mondros Limanı'na ulaşırlar. Limni Adası'nda harekâtı beklerken kendilerini Truva kuşatmasını bekleyen mitolojik kahramanlar gibi hissetmektedirler. 18 Mart deniz harekâtında kendileriyle birlikte Boğaza giren gemilerden üçünün mayınlara değip patlayarak batması, şairlerin hayallerini de Türk sularına gömer. Shaw-Stewart'ın gemisi Mondros Limanı'na geri döner, oradan da Mısır'a hareket eder. Birkaç günlük hava değişimi sayılabilecek Mısır gezisi Rupert Brooke ve Shaw-Stewart'ın hastalanmasına yol açar. Shaw-Stewart iyileşirken, Rupert Brooke kötüleşir ve gemilerinde yapılan yoğun tedaviye rağmen Brooke, sivrisinek sokması neticesinde üst dudağında çıkan yaranın iyileşmemesi sebebiyle ölür (Güllübağ, 2016, s. 59-65). Patrick Shaw-Stewart, 23 Nisan 1915'te Ege Denizi'ndeki Skyros (İskiri) adasında kan zehirlenmesinden ölen arkadaşı Rupert Brooke'u erken

kaybetmenin ıstırabını çeker (English Association, t.y.). Silah arkadaşları Brooke'u Skyros'un zeytin ağaçlarının arasına gömdüklerinde, tören atış mangesini Patrick Shaw-Stewart komuta eder. 24 Nisan akşamı Hood Taburu bir kez daha Gelibolu'ya açılır. Tabur üç gün ihtiyaten bekledikten sonra 29 Nisan'da kara çıkartması yapar. 7 Mayıs'ta Kirte'yi ele geçirmeye çalışan tabur büyük kayıplar verir. Patrick'in tüm arkadaşları bu çıkartmada ölür. Hood Taburu toparlanması için Gökçeada'ya gönderilir (Güllübağ, 2016, s. 70-71). Gelibolu'dan sonra Selanik'e geçen Shaw-Stewart orada 1916 yılına kadar Fransızlara çevirmenlik yaptığı için Fransız askeri nişanı *Croix de Guerre* ile ödüllendirilir (Balliol College Archives & Manuscripts, 2014). Mayıs 1917'de Patrick Shaw-Stewart deniz binbaşı (Lieutenant Commander) rütbesiyle Fransa'da bulunan İngiliz Hood Taburuna gönderilir. Fransa'da yaptığı başarılı hizmetlerinden dolayı *Legion d'Honneur* ödülünü alır (History Points, t.y.). 30 Aralık 1917'de Cambrai-Fransa yakınlarında Almanların başlattığı yoğun saldırıda ölen Shaw-Stewart'ın cenazesi Metz-en-Couture mezarlığına defnedilir (Poetry Foundation, t.y.).

Patrick Shaw-Stewart'ın Gelibolu ile İlgili Şiiri

Patrick Shaw-Stewart, 'savaş şairi' olarak anılmasına rağmen tek bir şiiriyle bilinir. Shaw-Stewart'ın ölümünden sonra yayımlanan bu şiir bazı kaynaklarda "I saw a man this morning (Bu sabah bir adam gördüm)" veya "Achilles in the Trench (Siperdeki Aşil)" başlığı ile yer almaktadır. Şiirin orijinalinde ise başlık bulunmamaktadır (EK 1). Shaw-Stewart'ın Gelibolu muharebesine gönderilmek üzere Gökçeada'da (Imbros) beklerken A.E. Housman'ın *A Shropshire Lad* isimli kitabının arkasındaki boş sayfaya yazdığı bu şiirin en önemli özelliği Shaw-Stewart'ın Yunan edebiyatına (Balliol College Archives & Manuscripts, 2014), özellikle de Homeros'un *İliada*'sına göndermelerde bulunmasıdır (Poetry Foundation, t.y.).

I saw a man this morning
Who did not wish to die:
I ask and cannot answer,
If otherwise wish I.

Fair broke the day this morning
Against the Dardanelles;
The breeze blew soft, the morn's cheeks
Were cold as cold sea-shells.

But other shells are waiting
Across the Aegean Sea,
Shrapnel and high explosive,
Shells and hells for me.

O hell of ships and cities,
 Hell of men like me,
 Fatal second Helen,
 Why must I follow thee?

Achilles came to Troyland
 And I to Chersonese:
 He turned from wrath to battle,
 And I from three days' peace.

Was it so hard, Achilles,
 So very hard to die?
 Thou knewest, and I know not-
 So much the happier I.

I will go back this morning
 From Imbros over the sea;
 Stand in the trench, Achilles,
 Flame-capped, and shout for me.

Knox (1920, s. v)

Şiir, sadece hayatından değil, geleceğe dair tüm umut ve hayallerinden de vazgeçip onları Türkiye'nin ıssız kıyılarında bırakacak kadar güçlü olup olmadığını anlamak için kendini sorgulayan bir askerin kalbini gözler önüne seriyor (Ruzich, 2015).

*Bir adam gördüm bu sabah
 Ölmek istemeyen:
 Sorarım ama cevap veremem,
 Tam aksini isterdim.*

Şiirin ilk kıtasının muhatabı Patrick Shaw-Stewart'ın kendisi, bir asker arkadaşı veya her ikisi de olabilir (Hibbitt & Ulu, 2021, s. 278). Patrick Shaw-Stewart dizelerinde “Bu sabah ölmek istemeyen bir adam gördüm” diyerek acaba arkadaşı Rupert Brooke'un ölüm sahnesini göz önüne getirerek “arkadaşının gizli korkularını mı hatırlıyordu?” (Hardy, 2015) diye sorabiliriz. Ya da bu ifadelerle şairin birlikte yola çıktığı tüm tanıdıklarının ölmesinin ve kendisinin hayatta kalmasının da sorgulanmış olması mümkündür. Elbette şair, kendisi de arkadaşları gibi ölmek istemiyordu. Gelibolu'ya gelen ülkelerinin bu iyi eğitilmiş, zengin, kültürlü gençleri ölümü çok küçük bir ihtimal olarak düşünmüşlerdi. Oysa gerçekler başka idi. Savaş, yurdunu savunan Türklerin insanüstü gayretiyle sürüyordu.

*Bu sabah bozdu hava
Çanakkale'ye doğru;
Rüzgar hafif esti, sabahın yanakları
Ölü deniz kabukları gibi soğuktu.*

Havanın bozması, ufkun Çanakkale'ye doğru kararması savaşla ilgili olumsuz bir havayı hissettiriyor şaire. Şiir Gelibolu'ya gönderilmek üzere Gökçeada'da beklerken yazıldığına göre şair, birazdan sıcak harbe dahil olacağı için yeterince endişelidir. Sabahın yanakları, "soğuk ölü deniz kabukları"na benzetilirken yerlerde yatan ölü askerleri de çağırıştırır.

*Fakat top mermileri bekliyor
Ege Denizi'nin karşı kıyısında,
Şarapnel ve güçlü patlayıcılar,
Benim için mermiler ve cehennemler.*

Şiirin ikinci ve üçüncü kıtasında şair "shell"sözcüğünü tevriyeli olarak iki farklı anlamda (top mermisi ve deniz kabuğu olarak) kullanarak şiirin anlamını zenginleştirmiştir. Birazdan savaşın ortasında bulunacak olmanın çaresizliği en fazla burada hissedilir. Şiir muhtemelen Kirt'e'yi ele geçirmeye çalıştıkları kara harekâtında büyük kayıp vermeleri ardından toparlanmak üzere gönderildikleri Gökçeada'da yeni bir saldırıyı bekleme arifesinde yazılmıştır. Şair, 18 Mart deniz saldırısındaki kaosu ve kayıpları da kara çıkartması ardından yaşanan büyük hezimetini de aklından çıkaramamıştır.

*Ey cehennemi gemilerin ve şehirlerin,
Cehennemi benim gibi adamların,
Uğursuz ikinci Helen,
Neden gideyim senin peşinden?*

Şiirin dördüncü kıtası, anlatıcının *İliada*'daki Aşil'i göz önünde bulundurarak kendi ölüm olasılığını düşündüğünü gösterir. Şiir, Helen'i "gemilerin ve şehirlerin felaketi/Benim gibi adamların cehennemi" olarak tanımlarken, Helen'in Agamemnon'daki helenas, helandros, heleptolis; "gemileri yok eden, insanları yok eden, şehirleri yok eden" olarak cinaslı tanımından da yararlanır (Rawles, 2014). Şair, büyük ideallerle, Truva Savaşının bir benzerini yaşamak üzere gelmiştir, ancak şu an niçin Helen'i takip etmesi gerektiğini sorgular. Savaş, okunan kahramanlıklardan çok farklı bir gerçekliktir.

*Aşil geldi Truva'ya
Ve ben Yarımada'ya:
O savaşa döndü öfkeden,
Ve ben üç günlük barıştan.*

Shaw-Stewart, Gelibolu'ya gelişini Truva savaşı ile özdeşleştirdiğini burada da gösterir. Kendisi ile Aşil'i karşılaştırırken; Aşil'in Truva'ya, kendisinin ise Gelibolu Yarımadasına gelişinden bahseder.

*Çok mu zordu, Aşil,
Çok mu zordu ölmek?
Ben değil, sensin en iyi bilen
Çok daha mutluyum bu yüzden.*

Altıncı kıtada şair, savaş arifesinde bir taraftan savaşıacak gücü olup-olmayacağını düşünürken diğer taraftan kısa bir süre sonra gireceği çatışmanın sonunda karşılaşabileceği sonucu (ölüm, esir düşme, yaralanma, paramparça olma, savaşı kaybettikten sonra itilme/unutulma) bilmek ister. Aşil, ölümü yaşamıştır, nasıl olduğunu bilir. Oysa kendisi henüz ölümü tatmamıştır ve bu onu mutlu kılmaktadır, tüm ölen dostlarına rağmen.

*Bu sabah geri döneceğim
Deniz yoluyla Gökçeada'dan
Siperde kal Aşil,
Tak alevden bereni ve haykır benim için.*

Shaw-Stewart yazdığı şiirin son kıtasında doğrudan İliada'ya atıfta bulunmaktadır. Şöyle ki; Aşil, arkadaşı Patroclus'un ölümünü protesto etmek için Truvalılara doğru hamle yapmıştır. Şair, Gelibolu'da savaşa hazırlanırken tarihin tekerrür etmesi için Aşil'den siperde onunla omuz omuza bir silah arkadaşı olarak, kudretli savaşçının yaptığı gibi alevler içinde taç giymesini ister (Ruzich, 2015). Stewart, tarihin derinliklerinden, çocukluk ve ilk gençliğinden itibaren hayranı olduğu mitolojik kahramanların ruhlarından destek görmek istemektedir. Körpe (2015, s. 141), Vandiver (2013, s. II)'den yaptığı alıntıda Shaw-Stewart'ın şiirinde savaşın ilk günlerde yaşadıklarını İliada destanının 18. Kitabına atıf yaparak naklettiğini söyler. Shaw-Stewart, gece karanlığında cephede, siperler içinde beklerken yakın arkadaşı Patroklos'u kaybeden Aşil'in acısını duymaktadır. O da Rupert Brooke'u ve diğer arkadaşlarını kaybetmiştir. Savaşın bu en can acıtıcı, gerçek vaktinde toplumun üst tabakasının nimetleriyle yetişmiş genç Shaw-Stewart, pişmanlık ve kahramanlık arasındaki karmaşık ruh hâlini şiirine böyle aktarmıştır.

Patrick Shaw-Stewart'ın Mektupları'nda Gelibolu ve Türkler

Birinci Dünya Savaşı esnasında askerler ile sevdikleri arasındaki ana iletişim kaynağı karşılıklı yazılan mektuplardır. Birinci Dünya Savaşı süresince İngiliz Ordusu Posta Servisi yaklaşık 2 milyar mektubu muhataplarına ulaştırarak ayrılık acısını hafifletmeye çalışmıştır. Sadece 1917 yılında her gün 19 binden fazla posta çantası İngiliz Kanalı'nı geçerek Batı Cephesi'ndeki İngiliz birliklerine mektup ve koli

taşımıştır. Askerler boş zamanlarında, bazen cephe siperlerinde veya hatların gerisindeki daha sakin ortamlarda mektup yazmışlardır. Sansür bürosu askerlerin mektuplarında neleri ifşa edeceklerini incelendikten sonra ilgililere ulaştırmaktadır. Aileden ve arkadaşlardan mektup almak cephedeki askerler için büyük moral kaynağı idi çünkü onlar geride bıraktıkları ile bu şekilde bağ kuruyordu. Hâlihazırda Imperial War Museum'un (Kraliyet Savaş Müzesi) koleksiyonunda Birinci Dünya Savaşı esnasında yazılmış 7.500 civarında asker mektubu bulunmaktadır. Karşılıklı yazılan mektuplar, bugün araştırmacılar için savaş zamanı Britanya'daki günlük yaşam hakkında önemli bilgi kaynağıdır (IWM, t.y.).

Patrick Shaw-Stewart'ın çeşitli zamanlarda iki kız kardeşi ve ablasına gönderdiği aile mektupları Ronald Knox tarafından derlenerek 1920 yılında *Patrick Shaw-Stewart* adıyla yayımlanmıştır. Kitapta her bir mektubun tamamını yayımlamak yerine bazı mektuplardan kısa alıntılar yapılarak konu bütünlüğü sağlanmaya çalışılmıştır. Mektupların içeriğine bakıldığı zaman şairin hayatın içinden farklı farklı konuları ele aldığı görülmektedir. Bunlardan bazıları şunlardır: Eton ve Balliol Kolejindeki eğitim hayatı, okuduğu kitaplar, futbol ve krikete olan ilgisi, yaz tatili maceraları, iş amaçlı gittiği şehirler, özel yemek davetleri, borsa hareketleri, çalıştığı bankadan kredi alan ülkeler (örnek: Türkiye'den Merkez Bankası), ebeveynin ölümü, iklim, eğlence dünyası, edebiyat (örneğin dilin yapısı, kelime telaffuzu vb.), savaş cepheleri (örneğin Gelibolu). Çalışmanın bu kısmında Shaw-Stewart'ın mektuplarında geçen 'Çanakkale', 'Gelibolu', 'Türk(ler)' gibi kavramlardan hareketle şairin Çanakkale'ye geliş sebebi, duyguları, başından geçenler ve diğer anlatıları yorumlanmaya çalışılacaktır.

Yakın aile fertlerine yazdığı mektuplardan Patrick Shaw-Stewart'ın kolej yıllarında aldığı 'Eski Yunan Tarihi' dersinde okuduğu bazı klasik kitaplardaki bilgilerin izini sürmek için Çanakkale'ye geldiğini anlıyoruz:

"Çanakkale Boğazı, bu savaşın gerçek ikramiyesi: Islak, çamur, sefalet ve mutlak ölüm olmadan bir Avrupa seferinin bütün ihtişamı (eğer Konstantinopolis'i alıp Bizans İmparatorluğu'nun intikamını alırsak, Napolyon'unkinden bu yana en büyük başarı). Gerçekten çok şanslı olduğumuzu ve bunu bir meleğin bizim için aldığını düşünüyorum. Cumartesi günü sefere çıkacağımızı zannediyorum, iki haftalık deniz yolculuğu sonrası varış noktamız Limni adası. (...) Konu açılmışken ne karargâh hakkında ne de genel olarak askerî harekât hakkında tek bir söz yok, açıkça herkes tarafından konuşulmadıkça hangi gün deniz yolculuğuna başlayacağımızı veya denizaltı ile saldıracağımızı sakın söyleme. (...) Herodot'umu rehber kitap olarak alıyorum." [24 Şubat 1915] (Knox, 1920, s. 112).

Görüldüğü gibi yola çıkıldığında "ıslak, çamur, sefalet hatta ölüm" beklenmemektedir. Cepheelerde Türklerle savaşmak ihtimalini öngörmezler.

Muhtemelen sömürgelerden getirilen askerlerin savaştırılacağını, kendilerine sıra geleceğine ihtimal vermiyorlardı. İstanbul'un kolayca ele geçeceğini ve bununla belki ömür boyu övüneceklerini düşünürler. Bu yolculuk onlar için Birinci Dünya Savaşı'nın bir ikramiyesi gibidir. Yolculuğa başlanır, başlangıçta tüm yolcular gayet mutludur:

“Grantully Castle, çok rahat bir gemi. Çok neşeli ve büyük olasılıkla üç hafta sürecek yolculuğu sabırsızlıkla bekleyen Denis Browne ile aynı kamarayı paylaşıyorum. Her zaman özlemini çektiğim Yunan Adalarını (hem de çok ucuz!) görmek benim için büyük bir şans. Antik Yunan şehri Truva'ya uğrayıp onu seyretmeyi umuyorum. Bunun tehlikeli sefer olacağını asla düşünmüyorum. Donanma, talihsiz işgalcileri bombaladıktan sonra sadece Türk mevkilerine oturmak zorunda kalacağız.” [28 Şubat 1915] (Knox, 1920, s. 121).

Limni Adasına varılır. Gemide Patrick Shaw-Stewart'tan başka şair Rupert Brooke, müzisyen Denis Browne, ve diplomat Charles Lister de bulunmaktadır. Bu dört kişi Argo Gemisi'nin (antik Yunan'da Jason'ın altın post'u aramak için bindiği) izini takip ediyorlardı. Mitolojiye göre Jason 'Limni' adasında biraz beklediği için onlar da Limni'den yola çıkmayı biraz geciktirdiler. Bu hareketleri ile Çanakkale Boğazı'na 'Çarpışan Kayalar' adını takan unutulmuş Yunan denizci Jason'un doğruluğunu bir kez daha kanıtladılar (Knox, 1920, s. 113).

Grantully Castle gemisi yol alırken Arapça bilen Arthur Asquith, Türkçe bilen Charles Lister ve Yunanca bilen Shaw-Stewart ve diğerleri 'Latin Kulübü' adı altında Bizans İmparatorlarının basit davranışlarından Türk esirlere nasıl davranacaklarına, iş dünyasından müziğe kadar farklı konuları yemek salonunda tartışıyorlardı (Knox, 1920, s. 119).

Shaw-Stewart'ın şanslarla dolu Doğu seyahatinin feci bir savaşa dönüşüşünü sınırlı bir şekilde özetlediği mektubu, savaşın ana hatlarını da tarihleriyle önümüze çıkarır:

“... 28 Şubat 1915'te Avonmouth'tan gemi ile sefere çıktık (Anson Taburu da gemideydi), 11 Mart'ta Mondros Limanı'na (Limni adası) vardık, orada durağan iki hafta geçirdik. (...) Sabahın erken saatlerinde Gelibolu kıyılarına doğru 'aldatmaca' gizemli bir yolculuk, 24 Mart'ta Mısır'a doğru yola çıktık, 27 Mart'ta Port Said'e vardık ve ertesi gün karaya çıktık. Port Said yakınlarındaki çölde kurulan kampta on iki gün kaldık. Üçerli gruplar halinde en fazla kırk sekiz saat kalabilmek şartıyla Kahire'ye gitmemize izin verildi. (...) Grantully Castle gemisi ile 11 Nisan'da yola çıkan Hood Taburu (Anson taburu olmadan) Mondros Limanına geri döndü. Limanda yeterli oda olmadığı için Scyros'a (İskiri adasına) geçtik ve 17-25 Nisan tarihleri arasında orada kaldık. 22'sinde Rupert Brooke öldü ve 23'ü akşamı defnedildi; 24'ünde Gelibolu'ya doğru yola çıktık ve 25'inin akşamı çıkarma planına uygun olarak Xeros Körfezi'ndeki R.N.D.'nin tatbikatına katıldık.” (Knox, 1920, s. 115).

Mektupta eksik bırakılan, şairin belli ki tanıdıklarına haber vermeyi uygun görmediği bir kısım dikkat çeker. 18 Mart deniz harekâtında mayınlar sebebiyle çok büyük kayıp verilmesi *Grantully Castle* gemisinin Mısır'a yönlendirilmesine yol açmıştır. Mektupta 18 Mart'taki büyük deniz yenilgisinden söz edilmez. Sadece Deniz bombardımanı ile Çanakkale'nin teslim alınacağını ve İstanbul'a gireceklerini düşünen İngilizler, 18 Mart'ta büyük bir şok yaşarlar. Yukarıdaki alıntıda Stewart, taburlarının hareketliliğini, Mısır'a gidişlerini vs. tarihiyle verir, ancak 18 Mart bombardımanının feci akıbetinden söz etmez. Burada mektupların ailelere gönderilirken bazı hususlara dikkat edildiğini, her bilginin ailelerle paylaşılmadığını düşünebiliriz.

Süreç, kara harekâtını zorunlu kılar ve Rupert Brooke'u defneden Shaw-Stewart sıcak kara harekâtında aktif bir asker olarak sahada olacaktır. Stewart'ı mektuplarında siper kazma işine girişmiş buluruz:

Gece İlerleyişi: "İnsanların bu koşullarda kazması olağanüstü bir durum. (...) Ben de yarım saat boyunca tempolu bir şekilde kazdım, sonunda elim su toplamıştı, bu yüzden kazmayı bırakarak hat boyunca bir aşağı bir yukarı yürüyerek diğer askerlere neden daha hızlı kazmadıklarını sordum. Günün Türkleri gerçekte olduğundan iki kat daha fazla ortaya çıkarmasını bekliyorduk. Kazara nereye vardığımızı anlayınca hepimiz hem şaşırдық hem de sevindik. Benim kazdığım bölüm iki küme ölü Türk'ün karşısında bitti. (...) Şafakta onları gömmek için bir grup gönüllüye başkanlık etmem istendi; fakat biz düzgün bir şekilde bitirmeden önce bize ateş etmeye başladılar, bu yüzden bütün gün varlıklarını bize hatırlatmaya devam etmelerine izin vermek zorunda kaldık." [2 Haziran 1915] (Knox, 1920, s. 135-136).

İngiliz birliğin karşılıklarına çıkan ölü Türk askerlerini gömmeleri de dikkat çekicidir. Bu faaliyetin ardından ağır kayıp yaşanan bir hareketlilik yaşadıklarını da kız kardeşine yazdığı mektuptan anlarız. Kız kardeşine hitaben:

"Size telgraf çektim çünkü 4 Haziran zayıat listelerinin sizi endişelendirebileceğini düşündüm. 2. Deniz Tugayı için acımasız bir gündü, çünkü bir Türk siperini ele geçirdikten sonra onu tekrar terk etmek zorunda kaldık, sağımız açığa çıktı ve hat kuşatıldı ve göreceğiniz gibi kayıplar çok ağırdı. Denis Browne öldürüldü. (...)" [13 Haziran 1915] (Knox, 1920, s. 137).

Dostlarından teker teker ayrılan Shaw-Stewart'ın, tüm askerler gibi Çanakkale'nin kışını ve daha ne ile karşılaşacaklarını merak ettiğini R.A. Knox'a hitaben yazdığı mektuptan anlıyoruz. Neşe içinde geline ve bir ayda tamamlanacağı düşünülen Çanakkale Savaşı aylardır onları bu coğrafyaya bağlamıştır:

A.R. Knox'a Hitaben: "Kışın Gelibolu'nun iklimi nasıldır? Benim öngörüm Aralık ayına kadar kötüye gitmeyecek." [1 Eylül 1915; Keklik Avı başlar] (Knox, 1920, s. 147).

Savaş ve hava şartları beklediklerinden çok daha yorucu olur. Kayıplarsa inanılmayacak kadar çoktur. Bir tarihî macera yaşanacağı ümidiyle yola çıkmıştır; ancak beklenen ufukta görünmez. 9 Eylül'de Etti'ye yazdığı mektubunda bir neslin burada yok olduğunu söyler:

“Charles, öldü. Taşındığım sefaletle daha eklenecek ağırlık varsa, bu kadarı yeter. Bana öyle geliyor ki, Balliol kuşağımız ölüme mahkûm. Eğer bu savaştan sağ çıkarsam hemen hiç arkadaşım kalmamış olacak.” (Jebb, 2010, s. 181'den aktaran Güllübağ, 2016, s. 75-76).

Shaw-Stewart, yarımada'nın boşaltıldığı süreçten de bahseder mektuplarında. Çanakkale'den sağ olarak ayrılacağı için kendisini şanslı hisseder; ancak bir yandan Türklerin bombardımanının devam ediyor oluşundan ürkemektedir.

“Çanakkale seferinin başlangıcını, sonunu ve ortasını kesinlikle gördüm. Ondan uzaklaştığım için şanslıyım, ama çok erken konuşmamalıyım, çünkü Truva bölgesinden sahili bombalıyorlar ve bir-iki saat içinde bir şekilde River Clyde gemisine ulaşmam gerekiyor.” [8 Ocak 1916] (Knox, 1920, s. 157).

Shaw-Stewart'ın buldukları yerden ayrılırken Türklere faydalı olabilecek hiçbir şey bırakmamaya özen gösterişi, Türklere öfkesinin ve nefretinin yansımasıdır:

“(…) bir melon şapka ve yirmi kadar kitap yaktım, Türklere entelektüel tek kaynak bile bırakmamaya karar verdim. Seddül Bahr'da geçirdiğim olağanüstü kalıktan sonra ayrıldığım için neredeyse gerçekten üzülüyorum.” [8 Ocak 1916] (Knox, 1920, s. 158-159).

Vefatından beş ay önce Madam Herminoe Buxton'a Fransa'dan yazdığı mektupta ise askerlik hakkındaki düşünceleri ve dostlarını yitirmiş bir adamın ayakta kalmak için kendini nasıl teselli ettiğini görürüz:

“Ben çok iyi bir alay subayı değilim ve dürüst olmak gerekirse, bundan gereğinden fazla hoşlanmıyorum. Savunma hattının dışındayken Gelibolu'daki kadar boş zamanınız olmuyor: En fazla nefret ettiğim şey (savaşa ilave olarak) lanet olası eğitimidir. Fakat savaştan etkilenen hayata dair görüşlerim sizinki kadar karamsar değil: Neredeyse tüm arkadaşlarımın öldüğünü her hatırlayışımda, bir tür hayali morfin alıyorum ve kendime iş veya aşk veya mektuplar sözü veriyorum ya da yakında kendimin de öleceği düşüncesinin rahatlığının yanılsamasına kapılıyorum (harika moral, bu).” [30 Temmuz 1917] (Knox, 1920, s. 200).

Patrick Shaw-Stewart, bu satırları yazdıktan kısa bir süre sonra ölür. Savaşa katılan eğitilmiş, üst düzey İngiliz gençlerin birçoğu için Birinci Dünya Savaşı macerası büyük bir hayâlkırıklığından ibarettir. Devletin teşviki ile savaşa katılan gençler, umduklarını bulamadıkları gibi, genç yaşta ölümle karşılaşır.

Sonuç

Türkiye'de harp edebiyatı çalışmalarında en önemli eksikliğin yaşadığımız harplerin karşı tarafın edebiyatında nasıl görüldüğü ile ilgilenmeyişiğimiz olduğunu söyleyebiliriz. Bu çalışma da bu eksikliğin giderilmesi amacıyla kurgulanmıştır. Harp edebiyatı tarihimizde en fazla edebî eserle karşılaştığımız Çanakkale Savaşlarının düşman güçlerin edebiyatındaki yansıması direkt olarak bizi de ilgilendirmektedir. Patrick Shaw-Stewart, Türklerle savaşa gelen İngiliz askerlerinden sadece biridir. İyi eğitim almış, aristokrat bir ailenin ferdi olan Shaw-Stewart, şiiri ve mektupları ile Çanakkale Savaşına farklı bir bakış açısını temsil eder. Çanakkale Savaşları sadece Türkler için değil İngilizler için de çok ciddi bir eğitilmiş genç neslin hebası anlamına gelmektedir. Savaşın başlangıcında Bizans İmparatorluğu'nun başkenti Konstantinapolis'in Türklerden kurtarılması ve Ayasofya'da ayin yapılması için bir kilit açma operasyonu gibi takdim edilen Gelibolu toprakları, yine tarihsel şuuraltı harekete geçirilerek Truva Savaşı'nın tekerrür mekânı olarak gösterilmiştir. İngiliz eğitim sisteminin klasik metinleriyle beslenen bir grup idealist genç, kendilerini Akhalara, Türkleri Truvalılara benzeterek bu oyunu yeniden sahnelemek istemiştir. Patrick Shaw-Stewart, işi ve sosyal ortamını bir kenara bırakıp gönüllü olarak bu savaşa dahil olur. Zihninde *İliada* Destanından parçalar olduğu hâlde heyecanla çıktığı yolculuk, umduğundan çok uzun ve acı dolu geçer. Shaw-Stewart, bu savaşta arkadaşlarının çoğunu kaybeder, kendisi de 1917'de Birinci Dünya Savaşı henüz tamamlanmadan cephede ölür. Çıktığı yolculukla ilgili umutlarının azaldığı ve kendisini sorguladığı bir anda Glökçead'a yazdığı şiiri, Stewart'ı Gelibolu Savaşlarını temsil eden en önemli şiirlerden birine dönüştür.

Partick Shaw-Stewart'ın şiiri ve mektuplarından hareketle şu tespitlerde bulunulabilir. İtilaf güçleri Türkleri başlangıçta oldukça hafife almıştır. Çanakkale'ye yolculuk, mitolojilerde anlatılan yerlerin gezileceği, havanın teneffüs edileceği, entelektüel ve kültürel bir gezi olarak algılanmıştır. Ortalama bir ayda İstanbul'un alınması dâhil bütün hedeflere ulaşılacağı düşünülmüştür. Yolculuğa çıkan üst tabaka mensubu gençler sıcak savaşın içerisinde ve ağır şartlarda bir yaşam ummamışlardır. Mektuplarda, yaşanan yenilgilere fazla yer verilmemiştir. Shaw-Stewart'ın şiirinde şairin amaçları noktasında bir kafa karışıklığı yaşadığı hissedilir. Mektuplarda Gelibolu'ya gelmenin çok önemli bir tecrübe olduğu belirtilse de, şairin tüm arkadaşlarını kaybetmesinin acısı çok açıktır. Shaw-Stewart, Türklerle ilgili olumlu bir bakış açısı yoktur, Türkleri bu toprakların işgalcileri olarak görür.

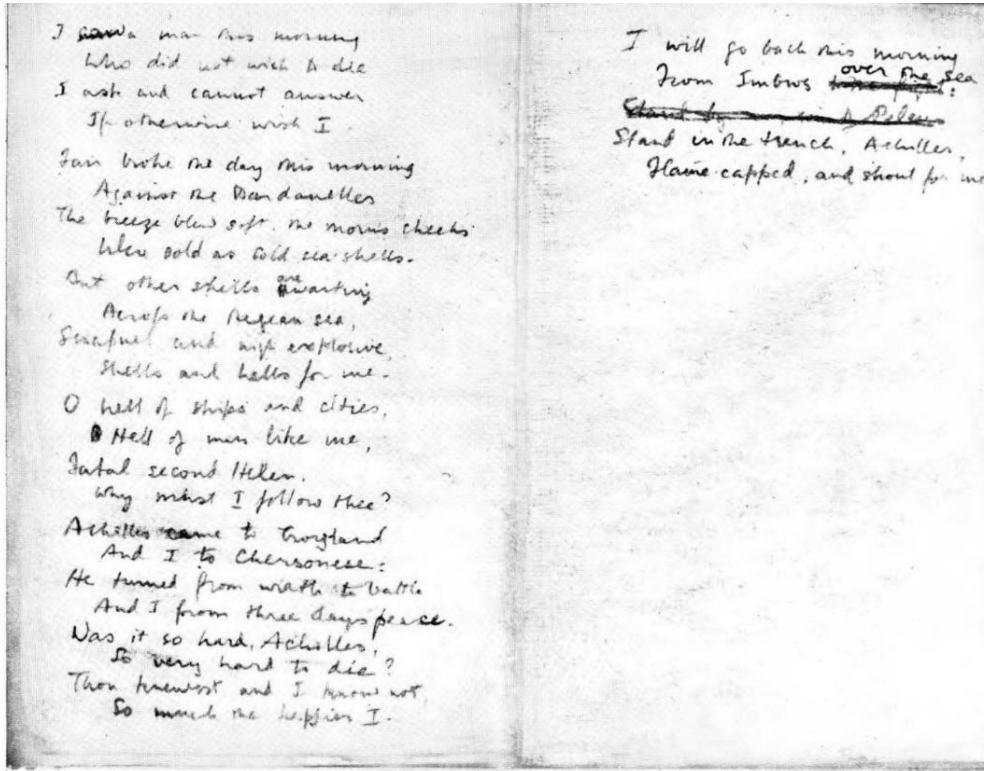

Kaynaklar

- Anar, T. (2007), *Çanakkale Savaşı Hikâyeleri*. Selis Yayınları.
- Balliol College Archives & Manuscripts (2014). Patrick Houston Shaw Stewart. <http://archives.balliol.ox.ac.uk/Past%20members/PHStewart.asp>.
- Ceyhan, N. (2007). *Birinci Dünya Savaşı Hikâyeleri*. Selis Yayınları.
- Ceyhan Akça, N. (2022). Çanakkale Savaşında İrlandalı bir Şair: Francis Ledwidge. Kurt, Gülnaz (Ed.), *Filoloji alanında akademik çalışmalar* (6. Bölüm, s. 81-94). Gece Kitaplığı.
- Çakır, Ö. (2004). *Türk Şiirinde Çanakkale Muharebeleri*. AKM Yayınları.
- Çelikel, M. A. (2017). A Lyrical war: Gallipoli war through poetry in Anzac diaries. *Journal of Narrative and Language Studies*, 5(9), 10-18.
- Çiçek, K. (2022). Turkish perception of the Anzacs in the Dardanelles campaign. *KTÜEFAD*, 2, 70-75.
- Demiryürek, M.(2017). “Çanakkale Savaşlarının Türk Hikayesine Yansımaları”. *TÜBAR*. XLII-GÜZ, s.61-76.
- English Association (t.y.). Patrick Shaw Stewart. <https://warpoets.org.uk/worldwar1/poets-and-poetry/patrick-shaw-stewart/>
- Ercilasun, B. (2014). Romanda Birinci Dünya Savaşı. *Gazi Akademik Bakış*, 7(14), 247-262.
- Güllübağ, M. (2015). An inniskilling fusilier at Gallipoli. *The Journal of International Social Research*, 8(40), 62-73.
- Güllübağ, M. (2016). *Gelibolu'nun İngiliz yazarları*. Tiydem Yayıncılık.
- Hardy, C. (2015, 14 June). The Quiet Grave - Rupert Brooke on Skyros. <http://www.little-machine.com/news/the-quiet-grave-rupert-brooke-on-skyros/#more-1681>
- Hibbitt, R. & Ulu, B. (2021). Double palimpsest: History and myth in the poetry of the Gallipoli campaign. *Journal of European Studies*, 51(3-4), 273-291.
- Higgins, C. (2010). Achilles in the trenches: The Iliad and the poetry of WW1. <https://www.theguardian.com/culture/charlottehigginsblog/2010/feb/01/poetry-classics>.
- History P. (t.y.). In Memory of Patrick Shaw-Stewart. <https://historypoints.org/index.php?page=in-memory-of-patrick-shaw-stewart>

- IWM (t.y.). Letters to loved ones. <https://www.iwm.org.uk/history/letters-to-loved-ones>.
- Jebb, M. (2010). *Patrick Shaw Stewart: An Edwardian meteor*. The Dovecote Press.
- Knox, R. (1920). *Patrick Shaw-Stewart*. William Collins Sons & Co. Ltd. <https://archive.org/details/patrickshawstewa00knoxrich/page/8/mode/2up>
- Koç, N. (2005). İngilizlerin gözüyle Çanakkale savaşları (Tez No.186707) [Yüksek Lisans tezi, İstanbul Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>
- Koroğlu, E. (2004). *Türk edebiyatı ve Birinci Dünya Savaşı (1914-1918) Propagandadan millî kimlik inşasına*. İletişim Yayınları.
- Körpe, R. (2015). Aynı coğrafyada iki savaş: Troia ve Çanakkale savaşlarının karşılaştırılması. *Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı*, 13(18), 131-160.
- Poetry Foundation (t.y.). Patrick Shaw-Stewart (1888-1917). <https://www.poetryfoundation.org/poets/patrick-shaw-stewart>
- Rawles, R. (2014). Classics and the First World War: Stand in the trench, Achilles. <https://blogs.nottingham.ac.uk/argonautsandemperors/2014/07/13/classics-and-the-first-world-war-stand-in-the-trench-achilles/>
- Ruzich, C. (2015). Second-guessing the war with Achilles. <https://behindtheirlines.blogspot.com/search/label/Shaw-Stewart?m=0>
- Ulu, B. & Cakir, B. (2018). Sons of two Empires: The idea of nationhood in Anzac and Turkish poems of Gallipoli campaign, *Alicante Journal of English Studies*, 31, 83-107.
- Ülgen, E.. (2013) “Çanakkale Zaferi'nin Türk Edebiyatındaki Yankıları”. *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*. Kasım-Aralık, s.345-356.
- Vandiver, E. (2013). *Stand in the trench, Achilles: Classical receptions in British poetry of the Great War*. Oxford University Press.

Poem written while in the trenches by Patrick Shaw-Stewart, K.S. (1903-1906; winner of the Newcastle 1905) on the fly-leaf of his copy of Housman's "Shropshire Lad." Presented to the collection by the Misses Shaw-Stewart.

EK 1: Patrick Shaw-Stewart'ın kendi elyazısı ile "Shropshire Lad" (A. E. Housman) isimli kitabın arkasına yazdığı şiiri.

Etik Kurul İzni

Bu çalışma için etik kurul izni gerekmemektedir. Yaşayan hiçbir canlı (insan ve hayvan) üzerinde araştırma yapılmamıştır. Makale edebiyat sahasına aittir.

Çatışma Beyanı

Makalenin yazarı, bu çalışma ile ilgili herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile arasında mali çıkar çatışması bulunmadığını beyan eder.

Destek ve Teşekkür

Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.
